

Бојан Д. Ђокић*
Музеј жртава геноцида, Београд

ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ У УЏБЕНИЦИМА ИСТОРИЈЕ ЗА 8. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ**

Апстракт: У раду је критички обрађено представљање Јасеновца у осам уџбеника историје за 8. разред основне школе који су одобрени од надлежних просветних органа Републике Србије. Када је у питању усташки логор Јасеновац многе су нетачности, присутне су политизација, тенденциозности, процене које су подигнуте на степен аксиома, произвољна тумачења, итд. У васпитном и образовном систему Републике Србије веома мало се посвећује пажња едукацији деце о страдању људи током Другог светског рата на простору Југославије. Знања која деца добијају, углавном су површна и због тога она нису у стању да схвате комплексност теме. Пре свега је потребно да се омладина адекватно упозна са јасеновачким логорима смрти. Анализа осам уџбеника историје за 8. разред основне школе који су одобрени од надлежних просветних органа Републике Србије показала је да је логор Јасеновац неодговарајуће и недовољно представљен. Такво представљање логора Јасеновац у уџбеницима историје носи са собом опасност да ће се код деце пре стварати предрасуде, стереотипи, мржња, реваншизам и шовинизам, него толеранција, праштање и хуманост.

Кључне речи: *Јасеновац, НДХ, уџбеник историје, васпитање, образовање.*

Кад, уместо да васпитавамо човека за њега сама,
хоћемо да га васпитамо за друге
(Лаоце и сар. 1983: 14).

УВОД

На простору тзв. Независне државе Хрватске (НДХ) извршено је најмасовније уништавање цивилног становништва током Другог светског рата у Југославији. Планско, физичко истребљење лица српске, јеврејске и ромске националности започело је одмах по формирању НДХ 10. априла 1941. године. Усташки режим основао је систем логора са циљем да се са простора НДХ уклоне лица српске, је-

* bojandjokic2005@yahoo.com

** Чланак је резултат истраживања на пројекту „Жртве рата 1941–1945.“, који је финансирао Министарство културе и информисања Републике Србије (Уговором о годишњем финансирању рада Музеја жртава геноцида за 2016. годину).

врејске и ромске националности на које се гледало као непожељан елемент у новој држави. Логор Јасеновац представља симбол тог истребљења.

Исто као и Косово и Метохија, и Јасеновац је симбол патње и страдања српског народа (Ђокић, 2015). Јасеновац је био својеврсна фабрика за производњу смрти у НДХ. Први интернирци су у Јасеновац допремљени 23. августа 1941., а последњи заточеници су ликвидирани 22. априла 1945. године, када је и архива спаљена и порушени објекти у логору (Лукић 2000: 4). Логор је био сличан онима који су основани у Источној Европи и Немачкој, јер је смрт подједнако висила над свим заточеницима без обзира на пол, старост, националност или неко друго лично својство. Свакодневница у логору били су убиства, болести, глад, физичка и психичка тортура. Међутим, највећа трагедија овог логора је што су се међу заточенима и настрадалима налазила и деца. До сада је евидентирано око 20.000 настрадалих малишана до 14 година старости.

Чињенице око јасеновачког логора смрти су, углавном, познате, док се данас спорови воде око броја жртава овог логора и они представљају праву загонетку.¹ Процене око броја жртава јасеновачког логора варирају од неколико хиљада, до преко милион, али ове бројке нису научно утемељене и често су штетне. Југословенски историчар Владимир Дедијер процењивао је број жртава логора од 700.000 до 1.200.000. Антун Милетић навео је бројку од 500.000–600.000 жртава логора (Милетић 1986: 1090–1091, 1100). Никола Николић процењивао је број жртава логора на 700.000 (Николић 1975: 190–192). *Енциклопедија Холокауста* процењује да је настрадало између 300.000 и 700.000 људи (*Encyclopedia of the Holocaust* 1995: 739–740). За разлику од процена, Јавна установа „Спомен-подручје Јасеновац“ поименично је идентификовала око 80.000 жртава, а Музеј жртава геноцида у Београду у својој бази података има око 89.000 настрадалих у јасеновачким логорима смрти.² Са друге стране, новија на-

¹ До сада је објављено скоро 3000 наслова који обрађују и логор Јасеновац.

² На основу делимично ревидираног пописа „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године, Музеј жртава геноцида поседује скоро 89.000 имена лица настрадалих у Јасеновцу. Пописна комисија је утврдила да је 1964. године начињен читав низ пропуста при изради пописника, тако да је њиме обухваћено 597.323 особе, што је 56–59% од оних које је требало обухватити пописом (између 1.016.000 и 1.056.000), а у које није урачунато најмање око 50.000 квислинга, као ни око 40.000 Јевреја и Рома за које није имао ко да да податке (*Žrtve rata 1941–1945 – Rezultati popisa*, Savezni zavod za statistiku (SZS), Beograd 1966 – reprint 1992, 7). Према томе, попис је обухватао између 51,7 и 54% стварно настрадалих, па је на коришћење пописа стављен ембарго, који је потрајао до 1992. године. Користећи се разноврсном архивском грађом, општинским документацијама, пописима СУБНОР-а (за поједине општине), монографијама и хроникама појединих области, општина, насеља, црквеним књигама, анкетним формуларима у СЗС-у је, уз помоћ Музеја жртава геноцида отпочео 1995. године рад на ревизији пописа који је трајао до 1999. године. Од 2003. Музеј жртава геноцида самостално врши ревизију пописа. Циљ је да се обухвате сва лица са простора Социјалистичке Федеративне Републике Југославије без обзира на националну, верску, етничку, политичку или војну припадност, чиме би се оклонио један од основних недостатака пописа, а то је непописивање колаборациониста, као и да се идентификују Роми који нису посебно пописани 1964. године, већ се углавном воде као Срби, Хрвати или Му-

учна истраживања процењују да је укупан број жртава овог логора између 122.000 и 130.000 (Цветковић, 2007).

Уџбеник је извор знања за остваривање васпитних и образовних циљева утврђених наставним планом и програмом. Према Закону о уџбеницима и другим наставним средствима (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2009) уџбеник је основно и обавезно дидактички обликовано наставно средство, у било ком облику или медију, које се користи у образовно-васпитном раду за стицање квалитетних знања, вештина, формирање вредносних ставова и развој интелектуалних способности ученика, чији су садржаји утврђени наставним планом и програмом и који је одобрен у складу са овим законом. Према истом Закону, уџбеници и друга наставна средства својим садржајем или обликом не смеју да угрожавају, омаловажавају, дискриминишу или издвајају групе и појединце или да подстичу на такво понашање, по основу: расне, националне, етничке, језичке, верске или полне припадности, сметњи у развоју, инвалидитета, физичких и психичких својстава, здравственог стања, узраста, социјалног и културног порекла, имовног стања, односно политичког опредељења, као и по другим основама утврђеним законом којим се уређује забрана дискриминације. Сваки уџбеник мора да испуњава одређене стандарде. Према Закону о уџбеницима и другим наставним средствима, стандарди квалитета уџбеника представљају услове који се односе на садржину, педагошко-психолошке захтеве, дидактичку и методичку обраду, језичке захтеве, израду, графичку, ликовну и техничку опремљеност уџбеника, зависно од облика, медија и намене (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2009). Уџбенички стандард утврђује психолошке, педагошке, дидактичке, методичке, етичке, научне и друге захтеве које уџбеник мора испунити. Уџбеник мора бити израђен у складу са научним достигнућима и научном методологијом, захтевима методике наставе, у складу са узрастом ученика, да омогући стицање трајног знања, да упути на примену различитих стратегија учења и на развој критичког мишљења, мора пратити наставни план и програм и остваривати циљеве и задатке наставног предмета, итд.

Обзиром да знамо колика је улога и важност уџбеника као наставног средства у процесу учења, васпитања и образовања, намерили смо да анализирамо текстове о логору Јасеновац објављене у осам уџбеника историје за 8. разред основне школе који су одобрени од надлежних просветних органа Републике Србије. Као општи закључак истраживања наметнула се неопходност да

слимани. Ревидираним пописом је до сада обухваћено 657.128 настрадалих, што је 58,67 до 61,41% од процењеног броја настрадалих (1.070.000–1.120.000 особа). Резултати пописа су сложени према месту рођења настрадалих, стога је извесно да је део настрадалих особа променио место боравка, што делимично утиче на прецизност изнетих података, али не у мери која би нарушила њихову веродостојност (Архив Југославије, Фонд 179 – Попис „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године; Архив Музеја жртава геноцида, Фонд „Жртве рата 1941–1945“, база података „Жртве рата 1941–1945“).

уџбеник, као основно и обавезно наставно средство за историју, мора бити другачији од постојећих, барем када је логор Јасеновац у питању.

ЈАСЕНОВАЦ У УЏБЕНИЦИМА

У уџбеницима историје за 8. разред основне школе о Јасеновцу се учи у оквиру наставне теме „Југославија у Другом светском рату“. Обзиром да не постоји као посебна наставна јединица, у уџбеницима је о Јасеновцу врло мало речено, уз коју материјалну грешку. Тако се, на пример, наводи податак да је унутар јасеновачког логора постојао „крематоријум“ (Вајагић, Стошић 2010: 159). Крематоријум у Јасеновцу није постојао, већ је то била пећ за печење цигли, а која је, према сведочењима, била у функцији само око три месеца у првој половини 1942. године.³ Према подацима, пећ се користила и за убијање људи и спаљивање тела настрадалих логораша, али она није била „крематоријум“ какви су постојали у нацистичким логорима смрти. Из реченице „унутар логора постојао је крематоријум у којем су спаљивана тела убијених логораша“, ученик може извући закључак да је у Јасеновцу постојао крематоријум попут оних који су постојали у неким нацистичким логорима, иако је одавно утврђено да је највећи број убијених логораша из Јасеновца закопан у масовним гробницама, затим бацан у Саву, итд. Обзиром да није наведен временски период у коме је тај наводни „крематоријум“ радио, стиче се утисак да је он функционисао за све време постојања логора. Из овога ученици могу извући закључак да је у Јасеновцу заиста настрадало 600.000 људи, колико се процењује у овом уџбенику, и да је „крематоријум“ био у функцији све време посто-

³ Према неким сведочењима, усташе су у Јасеновцу од цигларских пећи направили примитивни крематоријум (тзв. Пићилијева пећ) који су користили за спаљивање живих и убијених заточеника. Међутим, то није био крематоријум у правом смислу речи, него је постојећа пећ за производњу и печење цигле преименована и стављена у функцију уништавања људи. Иста сведочења тврде да је радила од фебруара до маја 1942. године када је срушена. Такође, треба имати у виду да осим сведочења (извори којима треба прићи опрезно и увек са сумњом), нема других доказа који би поткрепили тврдњу о постојању тзв. Пићилијеве пећи у Јасеновцу. У ширим расправама оспорава се спаљивање људи у Јасеновцу. Нека сведочења тврде да су се у пећи спаљивали људи, али пошто је много смрдело одустало се од тога, из чега се може извући закључак да „крематоријум“ није достигао адекватну температуру. „Крематоријум“ се прави по одређеним стандардима, а не адаптацијом пећи. О постојању „крематоријума“ се може говорити када се нађу докази за то, када се утврди да ли је у тој пећи било могуће спаљивати људе, колику је температуру достизала та пећ, колику је кубикажу имала. Цигларска пећ се очигледно ложила дрвима и угљем, а високу температуру су могли добити само коришћењем кокса или нафте као погонских горива, а за то нема доказа. Не треба сумњати да су усташе испробавале различите варијанте мучења и убијања, али треба одговорити на питање да ли су, приликом наведеног спаљивања људи, то радили серијски. Обзиром да сва ова питања остају отворена за науку, за сада се не може тврдити да је у Јасеновцу постојао „крематоријум“. Прим. аутора.

јања логора. Спаљивање у „крематоријуму“ налазимо у још једном уџбенику (Бонџић, Николић 2015: 172). У овом уџбенику, у хронологији је погрешно наведено да је усташки логор Јасеновац основан у септембру 1941. године (Бонџић, Николић 2015: 168), иако је логор основан августа месеца исте године. У више уџбеника тврди се да је Јадовно био логор, иако је на том месту било стратиште (Петровић, Симић 2016: 167, 185; Боснић, Павловић 2013: 122; Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 156). Аутори (Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 156) као „највећи и најкрвавији логор“ убрајају и Јадовно и Пакленицу, иако Јадовно није био логор него стратиште, а Пакленица пре може да се сврста у привремено сабиралиште или стратиште, него логор. Такође, нема говора да је Пакленица била „највећи“ логор. Понегде се налази и на непознавање географије и поделе територије Краљевине Југославије у Другом светском рату, па је тако за логор Сајмиште наведено да је био у Србији (Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 156), иако се налазио на територији НДХ. У уџбенику чији су аутори Грбовић и Омрчен налази се погрешна тврдња да је највише људи на простору НДХ живот изгубило у Јасеновцу (Грбовић, Омрчен 2014: 200–201), иако је наука утврдила да је највећи број људи у НДХ настрадао на кућним праговима, у селима, током казних експедиција, у борбама, од глади, болести и друго.

Посебну пажњу у уџбеницима привлачи националност жртава. Код Димића и Љушића као жртве Јасеновца и других усташких логора наведени су само „Срби, Јевреји и Роми“ (Димић, Љушић 2015: 179). Аутори уџбеника (Вајагић и Стошић 2010: 159) као и (Ђурић, Павловић 2010: 152–153) наводе да су жртве логора били „Срби, Јевреји, Роми, антифашисти“. Када говоре о жртвама логора, аутори ових уџбеника су као принцип узели етничку припадност за три највеће скупине жртава, али су избегли да кажу да је и један мали део жртава био хрватског и другог порекла, па су они сврстани под категорију „антифашисти“. И аутори (Петровић, Симић 2016: 167) међу жртвама логора убрајају од националности само лица српске, јеврејске и ромске националности, а све остале сакривају под терминима „комуниста, антифашиста и других жртава“, док су аутори другог уџбеника за остале жртве навели да су „идеолошки противници усташког режима“ (Грбовић, Омрчен 2014: 200–201).

Број жртава логора још увек није тачно утврђен, што већина аутора наводи у текстовима. Међутим, и поред тога што се не зна тачан број жртава, аутори уџбеника навели су процене које нису научно утемељене. Тако се у једном уџбенику наводи: „Државна комисија Југославије из 1946. проценила је број жртава на 600.000, с чиме се слаже и Меморијални центар Јад Вашем у Израелу, посвећен жртвама холокауста“ (Вајагић, Стошић 2010: 159). Када је у питању број жртава овог монструозног логора, аутори су добро написали да још није утврђен тачан број жртава, али се нису задржали на томе, него наводе да је Државна комисија Југославије у 1946. години проценила број жртава на 600.000. Сматрамо да, уколико се већ наводи број жртава, онда треба деци дати све информације, посебно оне који се односе на новија научна истраживања. Навођењем само једног податка из 1946. године, а са друге стране сакрива-

ти остале податке до којих је наука дошла у последњих 20 година, има за циљ индоктринацију и не доприноси критичком промишљању код ученика. Напис у уџбенику да се са бројем од 600.000 жртава „слаже и Меморијални центар Јад Вашем у Израелу“ има за циљ да код ученика створи уверење да је процена о броју жртава аксиом. Аутори другог уџбеника (Петровић, Симић 2016: 167) као аксиом узимају устаљену процену да су у јасеновачким логорима смрти настрадале „стотине хиљада“ људи, иако тачан број жртава још није утврђен. Аутори овог уџбеника избегли су да наведу бројеве жртава јасеновачких логора до којих је дошла наука, већ су покушали овај проблем да избегну наводећи за укупан број жртава „неколико стотина хиљада“, а када су настрадала деца у питању „неколико десетина хиљада“. И Грбовић и Омрчен наводе да прецизни подаци о броју жртава овог усташког логора не постоје, али зато наводе: „Процењује се да је у целој НДХ, а највише у Јасеновцу, током рата живот изгубило између 300.000 и 700.000 Срба и најмање 30.000 Јевреја“ (Грбовић, Омрчен 2014: 200–201). Већ смо горе навели да највећи број људи српске националности у НДХ није настрадао у Јасеновцу, али на то указујемо још једном. У једном уџбенику наводи се да је, „по немачким извештајима, само у Јасеновцу настрадало до 700.000 људи и то претежно Срба“ (Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 156), иако на целој територији НДХ није укупно настрадало толико људи. И у уџбенику чији су аутори Боснић и Павловић налази се, сада већ добро устаљена бројка од 700.000 наводно настрадалих у Јасеновцу, а према подацима немачког специјалног опуномоћеника Хермана Нојбахера (Боснић, Павловић 2013: 122). И још се наводи да су сви Срби! Ђурић и Павловић, код броја настрадалих, поред изношења процена које су настале непосредно после рата од 500.000 до 600.000 логораша, наводе и нетачан податак да је поименично „до сада евидентирано око 73.000 жртава“ (Ђурић, Павловић 2010: 152–153), иако се та бројка креће између 80.000 и 89.000 настрадалих, у зависности од институција које се тим питањем баве. У једном уџбенику постоји контрадикторност око настрадалих у Јасеновцу, јер се у једној реченици тврди да је у систему логора Јасеновац убијено „више стотина хиљада људи“, али се у другој реченици тврди да „тачан број страдалих у Јасеновцу никада није утврђен“ (Димић, Љушић 2015: 179). У овом уџбенику додатну конфузију уносе подаци о 500.000, 600.000 и 700.000 настрадалих у Јасеновцу, што је велика разлика међу њима. У једном уџбенику аутори погрешно изводе закључак да „прецизни подаци о броју страдалих“ у логору Јасеновац не постоје, јер су жртве „закопаване у заједничке гробнице, бацане су у Саву или спаљиване у крематоријуму“ (Бонџић, Николић 2015: 172). Прецизни подаци не постоје, јер немамо спискове заточеника. Прецизни подаци не постоје, јер није организован попис настрадалих одмах након завршетка рата, него тек 1964. године, а и тај попис је имао много мана. Прецизни подаци не постоје, јер некоме није одговарала истина, а Јасеновац се показао као одлично оруђе и оружје политичке пропаганде и манипулације. На жалост, ни данас се ситуација није променила.

Тврдња да је на територији НДХ основано и „неколико дечјих логора у којима су нестале десетине хиљада српске, јеврејске и ромске деце“ је велика грешка (Петровић, Симић 2016: 167, 185). Као прво, искључиво дечији логори нису основани/постојали у НДХ, него су, као што је то случај и са другим логорима у Европи, у тим логорима међу другим заточеницима била и деца. Међутим, у литератури и понеким историографским делима постоји тенденција да се прихватилишта и сабиралишта за децу прикажу као логори. Други проблем у овој истој реченици је што аутори не наводе тачну цифру када говоре о страдању деце, него наводе да је у тим логорима нестало „неколико десетина хиљада“ деце. И у другом уџбенику (Димић, Љушић 2015: 179) највећи проблем представља тврдња да су на територији НДХ формиран и логори за децу. Тако се за Стару Градишку тврди да је био дечији, иако је претходно наведено у уџбенику да су у њему биле и жене. За логор Сисак се, такође, тврди да је био дечији, иако су у њему били и жене и старији људи. У оквиру логора Сисак основано је „Прихватилиште за дјецу избеглица“ у коме су смештена деца која су одвајана од родитеља, а у њега су допремљена и деца из других логора. Деца су у Сиску смештана и на друге локације, али се никако не може тврдити да је то био логор за децу, већ логор у коме су била и деца. Логор у Горњој Ријеци није био код Карловца као што аутори тврде, него код Крижеваца, а, такође, није био искључиво дечији, већ је то био женски сабирни логор у коме су била и деца са мајкама. Наводни дечији логори у Новској и Приједору нису постојали, а могуће је да се овај податак односи на привремена сабиралишта формирана за време Козарске (или Козарачке) офанзиве. Тврдња да је и Јастребарско био дечји логор, такође, не стоји, јер је реч о прихватилишту или дому за децу, а службени назив је био „Прихватилиште за дјецу избеглица“. Деца су у Јастребарском била смештена на неколико локација. Од 3336 малишана, преживело је 2887, а 449 је умрло (Pečšen, 1990). О постојању логора за децу је довољно речено у анализи претходног уџбеника, па нема потребе понављати да је неистина да су у Јастребарском, Сиску, Новској и Старој Градишки постојали логори за децу, што се тврди у још једном уџбенику (Бонџић, Николић 2015: 172). Чак се и за логор Цапраг тврди да је био дечији логор, иако он то није (Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 156). Ни уџбеник чији су аутори Боснић и Павловић није успео да избегне неистину да су постојали посебни логори за децу у Старој Градишки, Јастребарском и, рекли смо, Новској, где није постојао дечији логор (Боснић, Павловић 2013: 122).

У неким уџбеницима нису добро формулисане реченице и садржај текста, а постоје и друге озбиљне мањкавости. Код Ђурића и Павловића није добро формулисана реченица да је логор у Јасеновцу служио искључиво као логор смрти, јер је он био и радни логор, а што се не наводи (Ђурић, Павловић 2010: 152–153). Спорна је и тврдња да је логор „расформиран“ априла 1945. године, јер он никада није ослобођен, што се потврђује у другој реченици истог уџбеника наводима да су јединице Југословенске армије ушле у напуштени логор 2. маја 1945. године (Ђурић, Павловић 2010: 152–153). Такође, није тачан по-

датак да процене иду до милион настрадалих у Јасеновцу (Ђурић, Павловић 2010: 152–153), већ постоје и процене од преко милион жртава. У једном уџбенику доносе се делови сведочења једног заточеника који је успео да преживи пробој, а испод тог текста је питање: „На основу овог сведочења и литературе сазнај када је ослобођен логор Јасеновац, и колико је заточеника преживело“ (Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 157). Аутори овог уџбеника очигледно не знају да логор Јасеновац никада није ослобођен, а број преживелих у пробоју је и даље предмет полемика, па није упутно од деце захтевати истраживачки поступак за оно што ни научници нису успели да утврде.⁴

Од свих анализираних уџбеника, највише информација о логору Јасеновац изложено је у уџбеницима чији су аутори Димић и Љушић, као и Бонцић и Николић (Димић, Љушић 2015; Бонцић, Николић 2015), али је то и даље недовољно. Што се тиче „техничких“ решења, у уџбеницима чији су аутори (Петровић, Симић 2016: 167) као и (Дујковић, Свилар Дујковић 2013: 148) реч „Јасеновац“ је болдирана у тексту, док се у другом уџбенику примећује да је реч Јасеновац на почетку реченице написана курзивом (Грбовић, Омрчен 2014: 200–201). Фотографије уз текст о логору Јасеновац су, у већини случајева, неутралне, али има и оних неприхватљивих. Тако се у једном уџбенику налази фотографија под називом „Усташки злочинац окружен телима убијених Срба у логору Јасеновац“ (Димић, Љушић 2015: 197), којој ту није место, јер није педагошки и упутно деци приказивати ужасе рата. Такође, фотографија под називом „Табле са бројем жртава на улазу у логор Јасеновац“ је погрешно насловљена јер су те табле постављене на стратишту у Доњој Градини, а не као што аутори тврде „на улазу у логор Јасеновац“ (Боснић, Павловић 2013: 122).

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

У уџбеницима историје за 8. разред основне школе неадекватно је посвећена пажња образовању омладине о логору Јасеновац. Циљ учења о логорима у НДХ не треба да буде стварање предрасуда, мржње и шовинизма, него неговање културе сећања на настрадале у Другом светском рату и развијање друштвене свести код ученика. Исходи учења требало би да буду развијање хуманизма, толеранције и праштања, али и разбијање стереотипа и предрасуда, указивање на опасност од реваншизма, мржње и неофашистичких покрета.

Учење о Јасеновцу потребно је као посебна наставна тема или барем као наставна јединица. Потребно је више времена за обраду ове тематике и, обзиром да је тема осетљива, треба јој опрезно и приступити, а све написано о ло-

⁴ Логор Јасеновац није ослобођен, већ су преостали заточеници логора ненаоружано извршили пробој 22. априла 1945. године. Више о пробоју, видети најновије научно истраживање: Motl, Mihovilović, 2015.

гору Јасеновац у уџбенику треба проћи кроз озбиљну рецензију стручњака који се баве геноцидом у НДХ. У супротном, деца ће усвајати погрешна уверења, а која ће довести до погрешних ставова о логору Јасеновац. Такво не/знање довешће на крају до усвајања погрешних моралних и етичких вредности.

У уџбеницима историје које смо анализирали присутне се многе погрешке, нетачности, тенденциозности, произвољна тумачења. Иза поједностављене слике логора Јасеновац и сакривања чињеница и података лежи индоктринација. Свака недовољност података склона је манипулацијама у интерпретирању историје. Због малог броја информација, често са грешкама, и малог времена за изучавање јасеновачког логора, ученици нису у стању да схвате његову праву природу и сву његову комплексност. Спознаја овог логора треба да допринесе спречавању овакве појаве у будућности, стварању толеранције, праштања и развијању хуманизма. Само представљањем чињеница до којих је наука дошла, без демонизовања или глорификовања било које нације, без прикривања, умањивања или преувеличавања стварних података, без стварања митова, реваншизма и мржње, омогућиће правилан одгој омладине.

Иза настојања да се одржи мит о 700.000 жртава Јасеновца налази се намера стварања оружја политичке пропаганде. Српска историјска лаж створена на стереотипу и митологији о 700.000 жртава Јасеновца провлачи се кроз текстове неких уџбеника историје за 8. разред. Из уџбеника се деценијама изостављају чињенице до којих је наука дошла. Уврежена бројка од 700.000 настрадалих у Јасеновцу постала је нормална, иако је та бројка у колизији са научним достигнућима. Посебна опасност лежи у томе што се ова бројка узима као аксиом, а не као процена. На овај начин, не развија се критичко мишљење, јер се ученику не дају све информације, па да он на основу њих формира своје мишљење, него му се намећу бројке од наводно 500.000, 600.000 или 700.000 жртава. За број жртава усташког логора Јасеновац, већина аутора анализираних уџбеника наводила је процене које су настале током Другог светског рата или непосредно после, а не научна достигнућа до којих је наука дошла у претходних 20 година. Ни саме процене у уџбеницима нису уједначене, па се ствара конфузност бројева. Само је у једном анализираном уџбенику наведен податак колико је до сада поименично евидентиран број жртава, а и он је погрешан.

Уместо да се ученици упознају са веома комплексном темом, у уџбеницима историје присутна је поједностављена слика јасеновачког логора. Уџбеницима историје потребна је и деполитизација, а ради отклањања манипулација прошлости у политичке сврхе. Неке уџбенике је потребно ревидирати због значајних грешака при одређењу логора Јасеновац. Уклонити ублажавање и искривљену слику многих чињеница. Пристрасност је уочљива када се говори о националностима жртава, док су многе теме изостављене, а поједине интерпретације спорне или оспораване. Одабиром само одређених чињеница, тј. издавањем свих информација, доводи у опасност ученика да створи погрешан утисак о Другом светском рату и логору Јасеновац.

Уџбеник мора бити средство васпитања и образовања деце у знаку толеранције, а не у функцији политичке (зло)употребе. Фактографске грешке имају за циљ умањивање или преувеличавање онога што се догодило. Прећуткивањем података у уџбеницима, логор Јасеновац остаје недовољно објашњен и неистинито представљен. Деци је остављено да се о њему информишу путем савремених медија, што омогућава њихову политичку инструментализацију. Посебна тема и велико питање је оспособљеност наставног кадра да предаје о логору Јасеновац и дешавањима у НДХ. Иако постоје приручници о учењу о Холокаусту у школама, данас још немамо приручник за учење о геноциду извршеном над лицима српске, јеврејске и ромске националности у НДХ. Поред приручника, треба израдити и модерни уџбеник, а који треба да садржи податке о „акцији“ Диане Будисављевић, која је из јасеновачких логора смрти спасила неколико хиљада деце,⁵ о страдању деце у Јасеновцу, о пробоју заточеника из логора у априлу 1945. године, о Дану сећања на жртве Холокауста, геноцида и других жртава фашизма у Другом светском рату, о именима и биографијама највећих усташких злочинаца, о самом функционисању логора и животу у њему. Такође, уџбеник треба да садржи и сведочанства заточеника и документа, а којих (осим једног половичног сведочанства) нема у садашњим уџбеницима.

РЕЗИМЕ

Учење о јасеновачким логорима смрти веома је мало заступљено у основној школи. У васпитном и образовном систему Републике Србије едукација о Јасеновцу треба имати знатно већи значај него до сада и овом логору треба посветити посебну пажњу. Као посебна тема не постоји у наставном плану и програму у оквиру наставног предмета историја, а ни као посебна наставна јединица. Анализа осам уџбеника историје за 8. разред основне школе који су одобрени од надлежних просветних органа Републике Србије показала је да је логор Јасеновац у њима неодговарајуће и недовољно представљен.

Компаративна анализа уџбеника историје показала је да постоје озбиљни недостаци у текстовима који говоре о јасеновачком логору. Иако уџбеник мора бити написан на основу достигнућа и методологије науке, то није увек случај

⁵ Код страдања деце у јасеновачким логорима смрти треба скренути пажњу и на тзв. „Акцију Диане Будисављевић“. Диана Будисављевић, пореклом из Аустрије, била је покретач акције спашавања деце из јасеновачких логора. Захваљујући овој акцији спасено је неколико хиљада малишана. О акцији Диане Будисављевић све више се пише у медијима и литерарним и историографским делима. Карактеристично за већину је што немају критички осврт, посебно када је у питању број спасене деце из логора. Најчешће се наводи број од 12.000 спасене деце, али ова бројка није научно утемељена. Најбољи познавалац акције Диане Будисављевић је историчар Јасмина Тутуновић-Трифун, која се тим питањем бави више година. Више о акцији Диане Будисављевић, видети: Тутуновић-Трифун, 2012.

када је у питању логор Јасеновац. Истраживањем школских уџбеника историје за 8. разред дијагностиковане су многе нетачности, тенденциозности и произвољна тумачења о логору Јасеновац. Интерпретација неких историјских догађаја је спорна, неке чињенице нису наведене, а неке се искривљују. Многе теме су изостављене. Велики проблем су процене о броју настрадалих у Јасеновцу које се узимају као апсолутна истина. У већини уџбеника, аутори су узели процене о броју настрадалих које су настале током Другог светског рата или непосредно после рата, а не нова научна достигнућа. Приказивање једне бројке има за циљ индоктринирање омладине и одржавање мита да је у логору настрадало 600.000 или 700.000 хиљада људи, иако то није научно доказано. У овоме лежи велика опасност, јер се на тај начин стварају предрасуде, али и мржња, стереотипи, реваншизам, шовинизам, уместо других хуманих вредности. Усвајањем погрешних уверења и етичких вредности повећава се могућност за (зло)употребу Јасеновца у политичке и пропагандне сврхе.

Литература

- Архив Југославије, Фонд 179 – Попис „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године.
- Архив Музеја жртава геноцида, Фонд „Жртве рата 1941–1945“, база података „Жртве рата 1941–1945“.
- Бонџић, Д. и К. Николић (2015). *Историја: за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Вајагић, П. и Н. Стошић (2010). *Историја 8 – уџбеник за 8. разред основне школе*. Београд: Клет.
- Ђокић, Б. (2015). Косово и Метохија и Јасеновац: пострадање птице коса у јасеновом дрвећу, *Топола: часопис ЈУ Спомен-подручја Доња Градина*, година I, свеска 1, Доња Градина, 114–131.
- Ђурић, Ђ. и М. Павловић (2010). *Историја 8: за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Encyclopedia of the Holocaust*, edited by Yisrael Gutman, vol. 1, New York 1995.
- Žrtve rata 1941–1945 – Rezultati popisa*. (1966). Београд: Savezni zavod za statistiku.
- Закон о уџбеницима и другим наставним средствима*. Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2009.
- Лаоце, Конфучије, Чуангце (1983). *Изабрани списи*. Београд: Просвета.
- Лукић, Д. (2000). *Bili su samo deca: Jasenovac – grobnica 19.432 devojčice i dečaka*, knj. 2. Laktaši – Београд: Музеј жртава геноцида.
- Љушић, Р. и Љ. Димић (2010). *Историја за осми разред основне школе*. Београд: Фреска.
- Милетић, А. (1986). *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945.*, knj. 2. Београд: Народна књига.

- Motl, D. i Ђ. Mihovilović (2015). *Zaboravljeni: knjiga o posljednjim jasenovačkim logorašima*. Donja Gradina: Javna ustanova Spomen-područje Donja Gradina.
- Nikolić, N. (1975). *Jasenovački logor smrti*. Sarajevo: Oslobođenje.
- Омрчен, М. и Н. Грбовић (2014). *Историја 8: уџбеник за осми разред основне школе*. Београд: Едука.
- Павловић, З. и Ј. Боснић (2013). *Мозаик прошлости 8: уџбеник историје за осми разред основне школе са историјским картама и одабраним историјским изворима*. Београд: Бигз школство.
- Peršen, M. (1990). *Ustaški logori*. Zagreb: Globus.
- Свилар Дујковић, Д. и Г. Дујковић (2013). *Историја: уџбеник историје за осми разред основне школе*. Београд: Едука.
- Симић, П. и И. Петровић (2016). *Историја 8 – уџбеник историје за осми разред основне школе са тематским историјским атласом*. Београд: Нови Логос.
- Тутуновић-Трифун, Ј. (2012). Акција Диана Будисављевић 1941–1945, *Истраживања и меморијализација геноцида и ратних злочина: зборник радова*. Београд: Музеј жртва геноцида.
- Цветковић, Д. (2007). Страдање цивила Независне државе Хрватске у логору Јасеновац, *Токови историје*, 4/2007, 153–169.

Bojan D. Djokic

The Museum of Genocide Victims, Belgrade

**JASENOVAC CAMP IN THE HISTORY TEXTBOOK FOR 8th GRADE OF
PRIMARY SCHOOL**

Summary

This paper critically processed presenting Jasenovac in eight history textbooks for the 8th grade of primary school which have been approved by the competent educational authorities of the Republic of Serbia. When it comes to the Ustasha camp Jasenovac, many inaccuracies are present that are taken for an axiom of controversial interpretation, etc. In the educational system of the Republic of Serbia very little attention is paid to educating children about the suffering of the people during the Second World War in Yugoslavia. The knowledge that children receive is mostly superficial and therefore they are unable to understand the complexity of the topic. It is necessary for the young people to be properly acquainted with the Jasenovac death camps. The analysis of the eight history textbooks for the 8th grade of primary school that have been approved by the competent educational authorities of the Republic of Serbia demonstrated that the camp Jasenovac was inadequately and poorly presented. Such a presentation of the Jasenovac camp in the history books carries the risk that the children will develop prejudices, stereotypes, hatred, revenge and chauvinism, rather than tolerance, forgiveness and humanity.

Keywords: *Jasenovac, NDH, history textbook, upbringing, education.*